

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

СВ даній статті розглядається проблема виникнення поняття "інформаційна війна", її тлумачення та види, а також те, яким чином і з якою метою інформаційні війни використовуються у геополітичному протистоянні між державами чи блоками держав. Окремо звертається увага на психологічну складову інформаційної війни, шляхом використання засобів масової інформації як маніпулятора суспільною свідомістю для досягнення необхідного результату стороні-ініціатору інформаційної війни в геополітичному протистоянні.

Ключові слова: інформаційна війна, геополітичне протистояння, інформаційний простір, глобалізація.

В данной статье рассматривается проблема возникновения понятия "информационная война", ее определение, понятийно-категориальный аппарат и виды, а также то, какими средствами и в каких измерениях может применяться данный тип противостояния. Целью статьи является определение способов и задач использования информационных войн в геополитическом противостоянии между странами или блоками стран. Особое внимание обращается на информационно-технические и информационно-психологические аспекты противостояния.

Ключевые слова: информационная война, геополитическое противостояние, информационное пространство, глобализация.

This article discusses the problem of the origin of the concept "information war", its definition, types and conceptual-categorical apparatus. And also by what means and in which conditions this type of confrontation can be used. The purpose of the article is to define methods and tools of the information wars in the geopolitical confrontation between countries or blocks of countries. Particular attention is drawn to the cyber technologies and information-psychological aspects of confrontation.

Key words: information war, geopolitical opposition, information space, globalization.

Незважаючи на те, що інформаційна пропаганда завжди посідала важливе місце в зовнішній та внутрішній політиці будь-якої держави, в інформаційну еру вона набуває нового значення. Внаслідок розвитку новітніх технологій, які пришвидшили поширення глобалізаційних процесів та посприяли формуванню єдиного інформаційного простору, інформаційні війни стали одним із найдієвіших методів досягнення мети. Використання

інформаційної війни як засобу геополітичного протистояння можна спостерігати на прикладі війн у Перській затоці та в Чечні, конфліктів на Сході України та в Криму. Тому дослідження даного феномену набуває особливої актуальності як для управлінської еліти держави, так і для її населення, з метою захисту власного інформаційного простору та відстоювання власних позицій у глобальному інформаційному просторі.

Дослідженням проблеми інформаційних війн займаються такі вчені, як С. Грін'єв, О. Калиновський, А. Крутських, І. Панарін, Г. Почепцов, М. Лібікі, Е. Тоффлер, Г. Кіссінджер.

Мета та завдання дослідження - проаналізувати вплив інформаційної війни на перебіг та результати геополітичного протистояння між державами або блоками держав.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання: визначити, що таке інформаційна війна, її види та характерні особливості; проаналізувати, з якою метою інформаційна війна застосовується в геополітичному протистоянні; уточнити, як засоби масової інформації впливають на формування суспільної свідомості під час інформаційної війни.

В XXI столітті кардинально змінилися засоби геополітичного протистояння. Звичайно, економічні, інформаційні та енергетичні війни існували й раніше, однак сьогодні їхнє сукупне застосування надає перебігу конфлікту нових форм та призводить до утворення нового типу війн - гібридних. Так, якщо військову агресію, економічний тиск та перебої газопостачання можна відразу кваліфікувати як ворожі дії з боку іншої держави, то виявити інформаційну пропаганду значно складніше. Адже "інформаційна зброя чинить невидимий вплив, подібний до радіації, і населення навіть не відчуває, що потрапляє під її дію" [8].

Яскравим прикладом, коли застосовувалася (і застосовується) інформаційна війна, стало наростаюче геополітичне протистояння між Росією та США, а військові дії на території України - одним із його етапів (що було характерно для геополітичного протистояння часів "холодної війни"). Як стверджує британський журналіст Пітер Помаранцев у своєму дослідженні стосовно російського медіапростору для видання "The Guardian", Росія, не маючи змоги наздогнати США у

військовому плані, вирішила здолати супротивника "асиметричними засобами" [8] - шляхом контролю свідомості населення держави. Даний підхід, до речі, є характерним для напрямку критичної геополітики, оскільки ще Дж. Егню та Дж. О'Тоал писали про те, що в епоху глобалізації ворог знаходиться не за межами державних кордонів, а інтегрований у суспільство цієї ж держави [7]. У своєму аналізі Помаранцев посилається на підручник "Операції інформаційно-психологічної війни: короткий енциклопедичний словник-довідник", опублікований в Росії в 2011 р., де російські аналітики стверджують, що "війни майбутнього вестимуться не на полях бою, а в головах людей" [8].

За основу сучасної інформаційної війни російські стратеги взяли так зване "рефлексивне управління". Як пише американський аналітик Тімоті Томас, його зміст полягає в тому, щоб переконати противника прийняти добровільно необхідне ініціатору рішення, тобто настільки добре знати його поведінку, щоб спровокувати на будь-яку потрібну дію. В такому випадку, якщо боротьба все-таки перейде в голови людей, то військова могутність НАТО стане марною. Ця могутність навіть може виявитися слабким місцем Альянсу, оскільки вона робить його неповоротким у питаннях, що не стосуються військово-політичної сфери, а це виявляє неспроможність гарантувати безпеку його членів. Безпорадність Альянсу у відповідь на польоти російських бомбардувальників над територією держав-членів є прикладом того, що він не готовий і не знає, як відповідати на такого роду провокації. В геополітичному зрізі НАТО, таким чином, втрачає свої позиції.

Мета інформаційної війни в геополітичному протистоянні - змусити противника сумніватися. Внаслідок величезної кількості інформації про найрізноманітніші факти, аргументів та історій, які часто суперечать одні одним, розмивається саме поняття об'єктивності, і

пересічному споживачеві новин стає не просто розрізнити, яка ж із версій відповідає дійсності. Таким чином, суперечка стосовно тієї чи іншої події позбавляється будь-якого конструктивного змісту і, як наслідок, перемагає той, чия історія звучить правдоподібніше.

Незважаючи на те, що сьогодні часто можна почути термін "інформаційна війна", наразі немає вичерпної відповіді стосовно того, що включає в себе дане поняття, які дії держави підпадають під цей термін та коли інформація перетворилася на зброю. Вперше про інформаційні війни заговорив науковий радник міністерства оборони США та Білого дому Томас Рона в 1976 р. Лише в 1991 р., після проведення операції "Буря в пустелі", під час якої використовувалися нові інформаційні технології як засіб ведення бойових дій, термін "інформаційна війна" почав активно вживатися в пресі. В 1996 р. міністерство оборони США запропонувало "Доктрину боротьби з системами контролю та управління", яка закликала до "використання засобів та методів безпеки - військового обману, психологічних операцій, радіоелектронної боротьби та фізичного знищення об'єктів системи управління, підконтрольних розвідці, для недопущення збору інформації; здійснення впливу або знищення можливостей противника по контролю та управлінням над полем бою та перешкоді супротивнику робити те саме".

В 1996 р. експерт Пентагону Роберт Банкер вніс пропозицію взагалі розділити театр військових дій на традиційний простір та кіберпростір [2, с. 173]. Експерт також запропонував доктрину "кіберманевру", яка є доповненням традиційних військових концепцій, спрямованих на нейтралізацію збройних сил противника. Відтепер ключовими об'єктами ураження в війнах стають інформаційна інфраструктура та психіка останнього.

Що ж до понятійно-категоріального апарату, яким користуються військові експерти, то вони були систематизовані в "Об'єднаній доктрині військових операцій"

США в 1998 р., яка містила наступні визначення [6]:

- "інформаційна війна" - сукупний вплив інформаційних операцій на систему державного, військового та військово-політичного управління противника, що ще в мирний час сприяло б прийняттю вигідних рішень для сторони-ініціатора інформаційного впливу, а під час конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління противника;

- "інформаційна операція" - дії, спрямовані на ускладнення збору інформації системами противника задля захисту власної інформації та інформаційних систем;

- "інформаційна перевага" - здатність збирати, обробляти та розподіляти безперервний потік інформації, перешкоджаючи противнику робити те саме. Дана перевага може також визначатись як здатність задавати бажаний темп проведення операції, який випереджає будь-який можливий темп противника, що дозволяє домінувати та випереджати його;

- "інформаційне протиборство" - здійснюється шляхом заходів, спрямованих проти систем управління та прийняття рішень, а також проти комп'ютерних та інформаційних мереж та систем;

- "деструктивний вплив" на системи управління та прийняття рішень досягається шляхом проведення психологічних операцій, спрямованих проти осіб, що приймають рішення, здійснюючи вплив на їхню моральну стійкість, емоції та мотиви прийняття рішень; здійснення заходів по оперативному та стратегічному маскуванню, дезінформації та фізичному знищенню об'єктів інфраструктури.

Водночас існує низка інших визначень, що тлумачать зміст "інформаційної війни". Так, експерт з питань інформаційної війни Мартін Лібікі дає наступну характеристику даному явищу: "інформаційна війна - це засоби, які включають збір, передачу, захист, маніпулювання, спростування, заперечення та знищення інформації, завдяки яким можна встановити перевагу над

противником. Маніпулювання інформацією в контексті інформаційної війни - це зміна інформації з метою викривлення сприйняття дійсності противником. Інформаційна війна, як і традиційна, передбачає застосування різноманітних стратегій, засобів впливу, зброї та оборонних технологій. В сучасному світі, де панують глобалізаційні процеси, всеохоплююча інформатизація призводить до створення єдиного інформаційного простору" [3].

За визначенням російського вченого І. Панаріна, інформаційне протистояння (або боротьба) - це форма протистояння, яка з метою досягнення поставлених цілей використовує спеціальні політичні, економічні, дипломатичні, військові та інші методи та засоби для впливу на інформаційне середовище супротивника та захисту власного інформаційного середовища [5].

Мета інформаційної війни - послабити моральні та матеріальні сили противника та посилити власні. Вона передбачає пропагандистські засоби впливу на свідомість людини ідеологічного та емоційного характеру. Головне завдання інформаційної війни - маніпулювання масами задля внесення у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих та шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послаблення певних переконань; залякування власного народу образом ворога; залякування супротивника своєю могутністю.

М. Лібікі в праці "Що таке інформаційна війна?" виокремлює сім форм інформаційної війни [3]:

" Командно-управлінська - спрямована на знищення каналів зв'язку між командуванням та виконавцями.

" Розвідувальна - збір важливої та захист власної інформації.

" Психологічна - пропаганда, інформаційна обробка населення, деморалізація, дезінформація.

" Хакерська - диверсійні дії та атаки проти ворога шляхом створення спеціальних програм.

" Економічна - інформаційна блокада та інформаційний імперіалізм.

" Електронна - спрямована проти засобів електронних комунікацій: радіозв'язку, радарів, комп'ютерних мереж.

" Кібервійна - відрізняється від хакерської тим, що в даному випадку мова йде про вірус, яким заражується система.

Таким чином, інформаційна війна може одночасно здійснюватися в багатовимірному комунікаційному просторі (психологічному, економічному, цивілізаційному, релігійному, етнічному та ін.) для створення системи управління інформаційними потоками та організації інформаційно-психологічного простору в своїх цілях. Стратегічною метою є досягнення духовної, економічної та політичної влади. Загрозою основному національному інтересу - безпеці держави - є кібервійна, тобто атака хакерів проти суверенної держави. Такий тип війни переважно ведеться незалежною інтернаціональною групою хакерів. Вона дозволяє проникати в захищені системи та отримувати доступ до різноманітних баз даних. Забезпечити кібербезпеку держави дуже важко, оскільки немає географічних координат противника та інших необхідних відомостей про нього. Оскільки сьогодні в світову мережу інтегровані вся економіка, енергетика та транспортна інфраструктура, будь-яка кібератака може паралізувати життєво важливі галузі держави.

І. Панарін виділяє два види інформаційного протистояння: інформаційно-технічне та інформаційно-психологічне [5]. За інформаційно-технічного протистояння основними об'єктами впливу та захисту є інформаційно-технічні системи (такі, як системи передачі даних, системи захисту інформації та ін.). При інформаційно-психологічному протистоянні головними об'єктами впливу та захисту є психіка політичної еліти та

населення, системи формування суспільної свідомості, думки та прийняття рішень. Як стверджує І. Панарін, політика цілеспрямованого впливу на суспільну думку передбачає знання настроїв широких мас населення та реального стану речей. Звідси - з одного боку, інформаційно-психологічний вплив по всіх каналах, з іншого - ретельне вивчення суспільної думки.

Головним засобом, через який держава веде інформаційну війну, є ЗМІ, оскільки саме вони є структурою, яка збирає, обробляє, аналізує інформацію та доводить її до різноманітних соціальних груп. Американський вчений Г. Лассеуел в даній ситуації виокремлює чотири основні функції ЗМІ [4, с. 432]: збір та розповсюдження інформації, відбір та коментування інформації, формування суспільної думки та розповсюдження культури. Маніпуляція свідомістю суспільства відбувається на рівні "коментарів", оскільки саме вони формують враження та ставлення до тієї чи іншої ситуації або події та створюють стереотипи. Об'єктом коментаря-маніпуляції є психіка всього населення та політичної еліти ворожої держави.

М. Вікерс розглядає можливості використання інформації у двох аспектах: перший - зміна форми, другий - паралізування [9, с. 39]. Перший аспект передбачає маневри для введення в оману противника, другий - паралізування його центрів управління з метою входження в систему прийняття рішень. Поступ новітніх технологій дозволив розширити існуючі методи боротьби за простір. Так, в геополітичному протистоянні почали активно застосовуватися інформаційні технології. Зокрема, розвиток мережевих інформаційних структур та поява віртуального простору змусили переглянути організацію та захист політичного простору в сучасній геополітиці. Якщо в індустріальну епоху агресор намагався захопити певну територію, то в інформаційному суспільстві основним став контроль над індивідом, а

саме керування світоглядом цілих народів. Провідна ідея інформаційних війн за простір - нав'язати потенційному супернику запрограмований інформаційний образ світу, підпорядкувавши собі тим самим всю систему його управління. Відомий американський геополітик та стратег Г. Кіссінджер охарактеризував мету сучасної геополітики наступним чином: "Знання світогляду супротивника важливіше за об'єктивну реальність".

Тому сьогодні перед геополітикою постало нове завдання: проаналізувати роль інформаційних впливів на розв'язання завдань державного рівня. Тобто саме інформаційна діяльність здатна змінити такий потенціал держави, як національний менталітет, культура, моральний стан населення. Нова інформаційна парадигма геополітики означає, що в XXI столітті просторові відносини між державами визначаються інформаційною перевагою в віртуальному просторі. Також розробляються геополітичні стратегії того, як за допомогою інформаційних технологій досягти росту військової могутності держави.

З огляду на це, І. Панарін характеризує геополітичне інформаційне протистояння як одну із сучасних форм боротьби між державами, а також систему заходів, що здійснюються однією державою з метою дестабілізації інформаційної безпеки іншої, при одночасному захисті від аналогічних дій з боку держави-ініціатора протистояння [5].

Метою геополітичного інформаційного протистояння є порушення інформаційної безпеки ворогуючої держави, ефективний інформаційний вплив на її керівництво, політичну еліту, систему формування суспільної думки і прийняття рішень, а також забезпечення інформаційної безпеки власної держави для досягнення інформаційної переваги в глобальному інформаційному просторі. Перемога в сучасних геополітичних протистояннях значною мірою залежить від вдалого проведення інформаційно-психологічних кампаній. В сучасному світі, де існує єдине

інформаційне поле, для того, аби досягнути успіхів у інформаційній війні відносно іншої держави, необхідно дотримуватися тієї ж інформаційної лінії і всередині власної держави.

У підсумку можна зазначити, що з розвитком новітніх технологій та поширенням процесів глобалізації змінюються засоби геополітичного протистояння. Поруч із традиційним військовим протистоянням та економічними війнами з'являється поняття "гібридної війни", однією зі складових якої є інформаційна війна. Таким чином, новітня геополітика долає географічну та економічну обмеженість традиційної та нової геополітики (геоекономіки). Як стверджує В. Дергачов, поряд із загальносвітовими тенденціями до розширення та узагальнення, новітня геополітика оперує Великими просторами багатовимірної співзалежності [1, с. 192], включаючи цивілізаційний та віртуальний простір (кіберпростір). Успішні хакерські атаки в кіберпросторі можуть паралізувати роботу державних безпекових та фінансових систем, що підриває надійність відповідних органів та призводить до значних економічних втрат та переходу конфіденційної інформації до противника. Тому сьогодні в основі геополітики лежить захоплення нових територій шляхом послаблення культурно-генетичної приналежності. А знаряддям захоплення є не зброя, а технології маніпулювання свідомістю та підсвідомістю громадян держави, яка є об'єктом впливу [1, с. 211]. Як наслідок, багато концепцій класичної геополітики втрачають свою актуальність. Сьогодні немає потреби володіти тією чи іншою частиною континенту або Світовим океаном, аби володіти світом. Сьогодні, поруч із військовою та економічною потужністю, до геополітичних категорій також додалися мова та віра, що панують в тій чи іншій державі. Тому, аби послабити могутність країни, достатньо підірвати позиції її мови та національної культури.

Дану мету найшвидше можна досягнути за допомогою ЗМІ, які пропагують ті чи інші цінності, висвітлюють події в потрібному руслі та подають інформацію в потрібному для держави-агресора світлі.

Бібліографічні посилання

1. Дергачев В. Цивилизационная геополитика (Большие многомерные пространства). Научная монография. - О.: ИПРЭИ НАНУ, 2003. - 262 с.
2. Жовтенко Т., Яблонський В. Інформаційний вимір сучасних військових конфліктів (Іракська кампанія 2003 року) // Стратегічні пріоритети. - №4 (9). - 2008. - С. 171-176. <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/23.pdf>
3. Лібікі М. Що таке інформаційна війна? <http://viysko.com.ua/tehnologiji-voyen/martin-libiki-shho-take-informacijna-vijna/>
4. Панарин И. СМИ и информационная геополитика. - М.: Поколение, 2006. - 560 с.
5. Панарин И. Информационная война и геополитика. http://www.e-reading.ws/chapter.php/123890/36/Panarin_-_Informacionnaya_voyna_i_geopolitika.html
6. Почепцов Г. Информационная война: определения и базовые понятия. <http://psyfactor.org/psyops/infowar25.htm>
7. Agnew J., O'Toal G. Geopolitics and discourse... www.sciencedirect.com/science/journal/02609827
8. Pomarantsev P. Kremlin hall of mirrors. theguardian.com/global/2015/apr/10/kremlin-hall-of-mirrors-peter-pomarantsev-long-read
9. Vickers M.J. The revolution in military affairs and military capabilities // War in the information age: new challenges for U.S. security policy. - Washington etc., 1997. - 227 p.

